

مطالعه نقوش برجسته گیاهان اسطوره‌ای در گچبری دوره ساسانیان با تمرکز بر کاخ تیسفون

رومینا محمودی زیرابی^۱، نادیا معقولی^۲

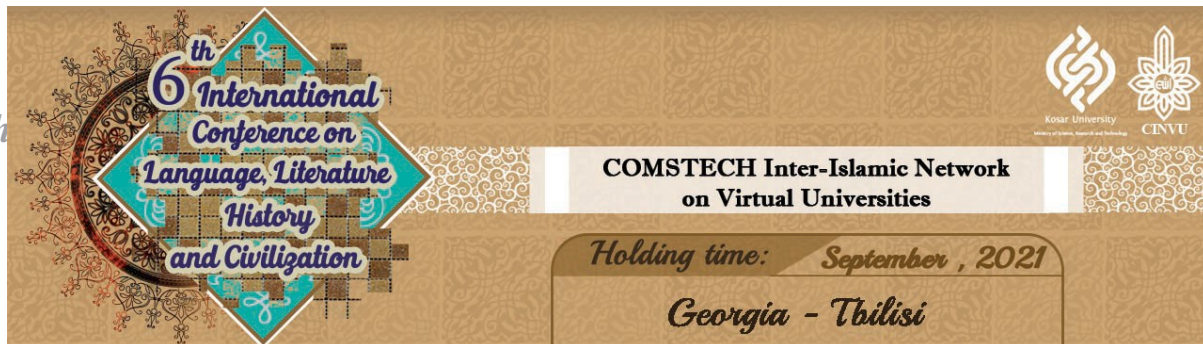
۱- کارشناس ارشد پژوهش هنر، موسسه عالی طبری

۲- دکترای پژوهش هنر، دانشگاه آزاد اسلامی

چکیده

هنر گچبری از دیرباز در ایران مرسوم بوده، ایرانیان این هنر را بیشتر در معماری برای زیبایی و تزئین بکار میبردند. نقوش مورد استفاده در دوره ساسانی شامل نقش های طبیعی، استیلیزه، گیاهی، حیوانی، انسانی و هندسی می باشد. هدف اصلی پژوهش حاضر شناسایی نقوش برجسته گیاهان اسطوره ای در گچبری دوره ساسانیان با تمرکز بر کاخ تیسفون است. در ادامه بحث سوال این است که از تزئینات گچبری ساسانی چه طرحهایی مورد توجه قرار گرفته است؟. روش پژوهش به لحاظ هدف بنیادی و از لحاظ ماهیت توصیفی- تحلیلی و گردآوری داده ها به لحاظ اسنادی است. نتایج حاکی از آن است که گیاهان درآیین و ادیان مختلف و همچنین ایران باستان نیز اهمیت ویژه ای داشته و برخی از آنها به دلایل مختلف جایگاه مقدس و اسطوره ای یافته اند که برگرفته از اعتقادات و باورهای دینی و مذهبی انسانها بوده و علاوه بر آن در زندگی آنها نیز تاثیر بسزایی داشته و بر اساس همین ویژگیها، در هنر هر دورانی بازتاب یافته اند.

واژگان کلیدی: ساسانی، نقوش برجسته، گچبری، کاخ تیسفون، نقوش گیاهی

مقدمه

یکی از هنرهای با ارزش عصر ساسانی، هنر گچبری است که مکانی شایسته را برای خود در میان سایر هنرهای مختلف ساسانی، مشخص تر و از نقطه نظر کاربرد و الگوی کار پیشرفته تر می باشد. شواهد باستان شناسی نشان می دهند که تاریخ ساخت گچ به پیش از ساختن خشت و پخت آن به صورت آجر می رسد و اولین مردمی که در ایران به این کار دست زدند هخامنشیان و سپس ساسانیان بودند و اعراب در جریان فتوحات خویش، این هنر را از آنها فرا گرفتند.

مهمترین ساختمان زمان ساسانیان، کاخ سلطنتی بزرگ شهر تیسفون یکی از پایتختهای ساسانیان و بزرگترین شهر ایران در دوره ساسانیان بوده است. تیسفون پایتخت زمستانی ساسانیان بود. در میان این کاخ ایوان بزرگی بوده که نه تنها در زمان آبادی بلکه تا کنون جلب توجه همه بینندگان را کرده است و آن را یکی از باشکوهترین و بزرگترین ساختمانهای جهان دانسته اند و بیشتر به نام ایوان خسرو معروف است. ایوان خسرو یا به قول شعرا و مورخین ایران طاق کسری، ایوان کسری، بارگاه کسری، ایوان مدائن، تخت کسری، تخت مدائن بزرگترین ساختمان شهر تیسفون پایتخت ساسانیان در کنار دجله بود. برای بررسی عناصر نمادین در هنر ساسانی از میان نقش برجسته ها، نقش برجسته های گچبری گیاهان اسطوره ای در کاخ تیسفون مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

در دوره ساسانی نقوش گیاهان مقدس و اساطیری را میتوان به نحوی در تعامل با باورهای مذهبی مردم و مقدس شمردن گیاهان در آن بازه تاریخی دانست. تقدس گیاهان در سرزمین ایران پیشینه ای طولانی و تاریخی دارد زیرا اساطیر نقش مهمی در شکل دهی به باورهای فرهنگی دارند. استفاده از نقوش گیاهان اساطیری و مقدس در هنر ساسانی و رای جنبه تزئینی، کاربرد نمادین و اعتقادی داشته و به عبارتی ریشه در باورهای مذهبی آن دوره دارد.

روش تحقیق:

روش تحقیق در این پژوهش از لحاظ هدف بنیادی و از لحاظ ماهیت توصیفی-تحلیلی است و همچنین جهت گردآوری داده ها، اسنادی می باشد.

پیشینه پژوهش:

در مورد اساطیر بطور کلی پژوهش های گسترده ای صورت گرفته است که در قالب کتاب منتشر شده اند و در برخی از این کتابها بخش هایی به گیاهان اساطیری اختصاص یافته اند؛ مانند کتاب دانشنامه ی اساطیر جهان که زیر نظر رکس وارنر و با ترجمه ی ابوالقاسم اسماعیل پور در سال (۱۳۸۶) موجود است یا در کتاب تاریخ هنر گچبری دوران ساسانی و تاثیر آن در آثار هنری اسلامی نوشته جمال انصاری در سال های (۱۳۶۶-۱۳۶۵) می باشد که در مورد گچبری و نقوش آن در دوران ساسانی توضیحاتی آمده است؛ از طرفی در مورد نقش گیاهان اساطیری و مقدس در دوره ساسانی (با تاکید بر نقوش برجسته، فلزکاری و گچبری) که زیر نظر مهتاب مبینی و آزاده شافعی در سال (۱۳۹۴) است نیز بطور کلی و اختصاصی فصلنامه ایی نوشته شده و همچنین فصلنامه علی سجادی در رابطه با هنر گچبری در معماری اسلامی ایران در سال (۱۳۷۴)، و پایان نامه ای در رابطه با تزئینات معماری، هنر گچبری و نقاشی دوره ساسانی (۲۲۴-۶۵۱ میلادی) که در سال (۱۳۹۵) می باشد و یا در پایان نامه ندا فخرزراع در مورد بررسی نقشمایه های گچبری های دوره ساسانی در ایران در

6th International Conference on Language, Literature, History and Civilization

COMSTECH Inter-Islamic Network on Virtual Universities

Holding time: September, 2021

Georgia - Tbilisi

Kosar University
CINU

سال (۱۳۹۳) توضیحاتی در مورد این دوره و نقشمایه های آن موجود است، آنچه در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته، نقش گیاهان از منظر تقدس و اسطوره ای بودن آنها و همچنین استفاده از این گیاهان در گچبری ساسانی با بیان چگونگی ظهور ورودشان و جایگاهی است که در این هنر داشته اند پرداخته شده است.

سوالات پژوهش:

چنین بنظر می رسد نمادهایی که بیانگر شگون و برکت، خیرخواهی، باروری، جاودانگی، مانایی و همچنین دوام سلطنت و قدرت بوده اند، که با هدف شناسایی نقوش گیاهان اسطوره ای و اهمیت آن در ایران باستان با تمرکز بر کاخ تیسفون می باشد. وجود این گیاهان به عنوان یک عنصر اصلی تزئین در معماری و هنر در دوره ساسانیان تا قرن حاضر ضرورت پاسخ به این سوالات در این زمینه را ایجاب می کند.

۱- گیاهان اساطیری چه نقش و جایگاهی داشتند و به چه منظوری استفاده شده اند؟

۲- ویژگی های اعتقادی و تقدس گیاهان در چه جایگاهی بوده است؟

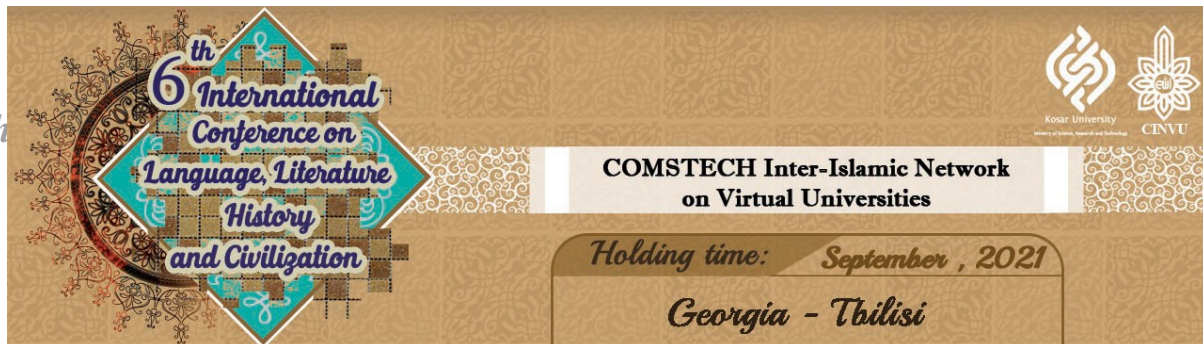
۳- معانی و مفاهیم نقوش نمادین و اسطوره ای در دوره ساسانی چه می باشد؟

تاریخ ساسانیان:

وقایع تاریخی دوره ساسانیان توسط تاریخ نگاران ایرانی نوشته شده، بجای افسانه صورت تاریخی به خود می گیرد ولی با این وجود متاسفانه در این دوره، نویسندگان ایرانی وجود نداشته و نویسندگان غیر ایرانی از جمله مورخین یونانی، ارمنی، چینی و رومی که معاصر پادشاهان ساسانی بوده اند، ضمن اشاره به تاریخ کشور خود اشاره به حوادث تاریخی ساسانیان کرده اند. «در عصر ساسانی شخص اول مملکت پادشاه بود که سعی داشت با القای حمایت ایزدی از خود، به جای حاکمیتش مشروعیت بخشد؛ شاهنشاه رئیس دودگ خود بود.» (مظاهری، ۱۳۴۵: ۵). در سال ۲۲۴ میلادی اردشیر یکم توانست اردوان پنجم پادشاه اشکانی را در دشت هرمزگان شکست داد و شاهنشاهی ساسانی را بنیان گذاشت. (تصویر ۱). «آثار و مدارک بر جای مانده از چیدمان طبقاتی دوره ساسانی به مراتب بیشتر از دوره های پیشین است. بر اساس این منابع طبقات جامعه ساسانی به این شرح می باشد: ۱- طبقه روحانیان ۲- طبقه جنگاوران ۳- طبقه دبیان ۴- طبقه کشاورزان و پیشه وران» (فروزنده مهر، ۱۳۹۱: ۴). یکی از درخشان ترین دوره های تاریخ و فرهنگ و تمدن ایران، دوره ساسانی می باشد.

تصویر ۱- مراسم تاج گذاری اردشیر یکم، نقش رستم، قرن سوم میلادی، منبع: (گیرشمن، ۱۳۹۰: ۱۳۲)

نقوش برجسته در دوره ساسانی:

از دوره ساسانی در مناطق مختلف نقش برجسته هایی مکشوف شده است که «از حدود سی و پنج نقش برجسته ی ساسانی ۲۷ نقش برجسته ی دیگر در استان فارس و در محل های مختلف: فیروزآباد، نقش رجب، نقش رستم، بیشاپور، تنگ قندیل، گیوم، برم دلک، سرمشهد، سراب بهرام و دارابگرد، یک نقش برجسته در رگ بی بی افغانستان، کاخ تیسفون در عراق امروزی، یک نقش برجسته در شهر ری استان تهران، یک نقش برجسته در استان آذربایجان و شهر سلماس و پنج نقش برجسته در استان کرمانشاه و در محل معروف به تاق بستان حجاری شده است. نقش برجسته های ساسانی اکثرا نمادین هستند و آنها پیام نسبتا ساده ای را در مقیاس بزرگ در مکان عمومی مناسبی، با هدف تاثیر گذاری بر رهگذران نمایش می دهند چرا که بیشتر آنها را میتوان با تابلوی اعلانات یکی دانست» (صداقت، ۱۳۹۶: ۵).

گچبری:

گچ نخستین ماده چسباننده ساختمانی است که به دست بشر استخراج گردید و پس از تغییر شکل دادن، در کاهای ساختمانی به صورت ملات، روکش و گچبری از آن سود برده شد. درباره اینکه چگونه گچبریا را می ساخته اند و سپس روی دیوار قرار می داده اند، عده ای معتقدند که بیشتر این گچبریا قالبی بوده است، بدین ترتیب که قالبهایی داشتند که گچ را در داخل آن می ریخته و سپس کار می گذاشته اند. این عقیده زیاد درست نیست، زیرا آثار برجای مانده نشانگر این واقعیت است که گچ را روی دیوار، جایی که موردنظر بوده، قرار می دادند و سپس در همان جا به تراشیدن شکل دادن به گچ می پرداخته اند. این مسئله به وضوح روشن است که گل و بوته و شاخ و برگها و حتی صور پرندگان و حیوانات و انسان روی گچ و با قلم در جای خود طرح و پیاده شده است. «گچبری خواه کننده کاری یا قالب زنی یا نقاشی گچ، یکی از عناصر اصلی آرایش معماری ایران بوده، که به فراوانی به کار رفته و رشد زیادی کرده است» (پوپ، ۱۳۶۶: ۱۴۷). «در روزگار ساسانیان تقریباً همه هنرها رونق و پیشرفت فوق العاده ای داشتند اما برخی شاخه های هنری مانند معماری، مجسمه سازی و گچبری که در ارتباط مستقیم با هنر تشریفاتی و درباری بودند؛ از توجه و خلاقیت بیشتر برخوردار بودند» (احمدی و شکفته، ۱۳۹۰: ۱۲۷).

هنر گچبری ساسانی، معماری و تزئین بناها در این دوران تحت تاثیر خود قرار داده است، اگرچه نقوش تزئین در دوره های پیش از تاریخ قدری نامنظم بنظر می رسد ولی این طرح ها در هریک از دوره های تاریخی شکل و حالت مخصوص به خود گرفت. در دوره ساسانی هنرمندان تلاش نمودند تا تزئینات بناها با حالت طبیعی خود ظاهر شوند یعنی اگر شاخ و برگ درخت و یا نقش حیوان یا انسان مورد توجه بوده است به همان ترکیب واقعی خود نقش گردد. در نتیجه طرح های اصلی در این دوره نقوش گیاهی و انسانی در هنر گچبری بوده است. «در هنر گچبری ساسانی نیز تصورات و اعتقادات عصر، راهنمای هنرمند بوده و بیشتر آنچه در تزئینات گچبری بر دیوارها نقش می بست نماینده ی باورها و نگرش های مردمان نسبت به جهان هستی بود که خواه ناخواه مفاهیم و تصورات بنیادی مردمان را با نشانه ها و اشکال نمادین به نمایش میگذاشت.» (خالدین، ۱۳۸۷: ۲۲). (تصویر ۲)

COMSTech Inter-Islamic Network
on Virtual Universities

Holding time: September, 2021
Georgia - Tbilisi

ب

الف

تصویر ۲- نمونه تزئینات گچی از دوره ساسانی، با نقوش مختلف گیاهان، کاخ تیسفون، منبع: (Department of Ancient Near Eastern Art)

الف- استوک ساسانی که از کاخ تیسفون به دست آمده است. خط پهلوی در بالای دو بال دیده می شود که توسط دانه های مروارید احاطه شدند در آخر آرم دانشگاه تهران، از روی این استوک ساخته شده است. منبع: (www.karnaval.ir)

تکنیک ها و روش های ساخت گچبری در دوره ساسانی:

در طول تاریخ استفاده از تزئینات گچی در ایران، سه تکنیک متفاوت کنده کاری، قالب گیری و تکنیک متفاوت کنده کاری، قالب گیری و تکنیک ترکیبی، رایج بوده است. به موازات کاربرد تکنیک قالب گیری از تکنیک کنده کاری نیز در ایجاد قطعات استفاده شده است. قطعات بزرگ و حجیم گچبری در دوره ساسانی درجا ساخته شده اند. حاشیه کشی ها و نوارهای شیری اطراف طاقچه ها و گاهی هم با استفاده از ابزارهای ساده درجا ساخته شده اند. «کاربرد تکنیک قالبگیری در تولید قطعات گچبری (در کنار تکنیک کنده کاری) در دوران اشکانی شناخته شده بود. در این روش ابتدا بر روی قالب هایی به اشکال مختلف، مربع، مستطیل و دایره طرح های مورد نظر بصورت منفی نقش شده و سپس با ریختن گچ در داخل این قالب ها، پلاکهای گچی را تهیه می کردند. پس از قالب گیری سطح نقوش را پرداخت نموده و بر روی دیوار نصب می کردند. در کاخ فیروزآباد از اولین بناهای ساسانی با تزئینات گچبری این تکنیک بکار نرفته و گچبری ها درجا ساخته شده اند. اما در محوطه ی بیشاپور تکنیک قالبگیری در سطح وسیعی به کار رفته است. در روش سوم یعنی تکنیک ترکیبی، مانند قطعات گچی کنده می شد. البته در این تکنیک بر خلاف تکنیک کنده کاری نقوش نه بر روی سطوح وسیعی از دیوار بلکه بر روی پلاک های از پیش ساخته شده کنده می شد و سپس بر روی دیوار نصب می گردید» (keroger, 1982: 209-2013 در فخرزاد، ۱۳۹۳: ۴۶). در تمام این روش ها به منظور جلوگیری از سائیده شدن نقوش، ماده ای چسبنده و شیری رنگ مانند کتیرا و یا نشاسته را بر روی نقوش گچبری شده می مالیدند. احتمالاً یکی از دلایل رننگ شیری گچبری ها، همان مالیدن ماده لعاب بر روی آنهاست. هیچ یک از سه تکنیک یاد شده، در دوره معینی از تاریخ تزئینات گچبری از اهمیت یکسانی برخوردار نبودند. هرچند که تا چند سال اخیر تصور می شد که در طول دوره ساسانی از تکنیک های ترکیبی و قالبگیری بیشتر استفاده شده و تکنیک

6th International Conference on Language, Literature, History and Civilization

COMSTech Inter-Islamic Network on Virtual Universities

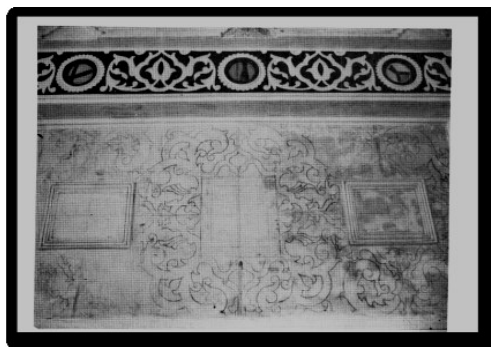
Holding time: *September, 2021*

Georgia - Tbilisi

Kosar University
CINU

کنده کاری نقش دوم را ایفا می کرده است» (آذرنوش، ۱۳۷۳: ۱۵۶). از مهمترین دستاوردهای هنری دوره ساسانی میتوان، به کاربرد وسیع تزئینات گچبری کاخ ها اشاره کرد. «در میان مشخص ترین تولیدات هنر ساسانی، پلاک های گچی قالبی و کنده شده ای هستند که معماری خشن آجری یا قلوه سنگی را می پوشانده اند» (پرادا، ۱۳۸۳: ۳۰۵). (تصویر ۳)

تصویر ۳- مراحل یک گچبری، منبع: (سجادی، ۱۳۷۴: ۱۹۸)

چند نمونه از آثار گچبری دوران ساسانی:

از دوران حکومت ساسانی، آثار فراوانی در دست است که بی تردید نشانگر روحیات هنری و خلاقیت های ذهنی هنرمندان در آن عصر می باشد کارهای گچبری و تزئینی، الگویی جهت خلق آثار دیگر گچی در دوران های بعد از آن و حتی در خارج از مرزهای ایران اسلامی شده است. تعدادی از آثار و بناهای با ارزشی که در عهد ساسانیان بر پا داشته شده اند، دارای تزئینات گچبری فوق العاده زیبایی هستند برخی از تزئینات گچی بصورت الحاقی هستند. یعنی بدون اینکه در بنا و یا ساختمانی بکار رفته باشند، با اتصال و یا نصب، جنبه تزئینی به آن اثر داده اند.

آثار گچبری در کاخ ساسانی تیسفون:

طاق کسری یا ایوان مدائن:

عظیم ترین قصر شاهان ساسانی کاخ تیسفون بوده است که در کشور عراق امروزی جای گرفته است. که شهر شاهی اشکانیان بوده و اردشیر آنرا پایتخت خود قرار داده بود. وی کاخی بنا کرد که در هنگام پیروزی اعراب مورد اعجاب بادیه نشینانی که از صحرا آمده بودند قرار می گیرد این کاخ مساحتی حدود ۱۲ هکتار و ایوان بلند آوازه آن، تاق کسری نام دارد که بقای آن هنوز امروز موجب اعجاب بینندگان است. «نمای این بنا بسیار بلند بوده و دارای چهار طبقه است که با طاق نماهای بی روزنه که در اطراف آنها نیم ستون قرار گرفته موزون شده است. بلندی این ایوان در حدود سی و هفت متر و درازایش چهل و سه متر است که در پشت یک تالار مستطیل شکل قرار دارد» (سالاری، ۱۳۹۵: ۳۷). موضوع های بکار رفته در نقوش گیاهی گچبری این کاخ شامل: «نقش نخل، نقوش انگور، آکانتوس، انار در داخل برگ نخل (مختص دوره ساسانی) و غیره دیده شده است» (کیانی، ۱۳۷۴: ۱۰۲). بجز طرح های متنوع گچبری ها، تزئینات ورقه های مسی و طلائی و نقره ای، سنگ های مرمرین رنگین، موزاییک و شیشه زینت بخش این کاخ و سراسر ایوان آن بوده اند. علاوه بر اینها، «در کاخ تیسفون، استوک برگ های در هم فرو رفته به شکل (S) که در انتهایشان دارای

6th International
Conference on
Language, Literature
History
and Civilization

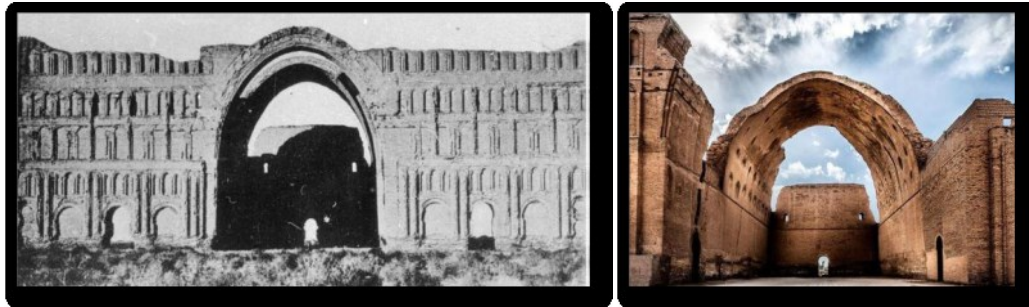
COMSTech Inter-Islamic Network
on Virtual Universities

Kosar University
CINU

Holding time: *September, 2021*
Georgia - Tbilisi

برگ و خوشه هستند، نقش پیچیده ای را ایجاد می کنند که مقدمه ای برای گسترش اسلیمی های آینده می باشند» (گیرشمن، ۱۳۷۸: ۲۰۰). (تصویر ۴)

تصویر ۴- تاق کسری بنای زیبای ساسانیان منبع: (www.tamadonema.com)

گیاهان اساطیری و مقدس در ایران باستان:

گیاهان در ایران باستان از اهمیت ویژه ای برخوردار بوده اند. مهمترین نقوش گیاهی که قسمت اعظم گچبری را تشکیل می داد، عبارتند از: پالم (کاخ کیش)، تاک و پیچ (کاخ چال ترخان)، گل نیلوفر، میوه انگور گل لوتوس و روزت، نقش بلوط و برگ انجیر و شبیه به برگ برسو (استیلزه) شبیه انجیر و نخل، هوم، نیلوفر آبی و برگ کنگر، درخت زنگی، نقش زن نیز کم و محدود به کار رفته و جنبه تقدس و سمبلیک داشته است. «گیاهان اسطوره ای در ایران باستان نیز منبع غذایی مهمی بوده اند و حتی بعنوان دارو هم مصرف می شده اند» (اسماعیل پور، ۱۳۸۷: ۷۱). از طرح های حیوانی میتوان به گوزن، شیر، عقاب، پرندگان کوچک، کبک و طاووس و نقوش اساطیری مانند سیمرغ، مرغ خیالی و اژدها اشاره کرد. همانگونه که از پدیده های موجود هنر ساسانی برمی آید، این هنر نشان دهنده آخرین دوره ی هنر شرقی و اساسا دارای ویژگی خاص ایرانی بوده است.

« قطعات دیگر، طرح هایی از نقوش انسانی و حیوانی (بصورت اساطیری) و گیاهی است که شامل این موارد است:

۱- بخشی از یک ستون گچی کوچک که بر رویش نقش یک حیوان که قسمتی از کمر و یال شیر را نشان می دهد و در کنارش نقش یک انسان دیده می شود.

۲- قطعه دیگری از گچبری از یک زن، در قالبی لوزی شکل نظیر قاب گچبری زنی در پنجره که در کاخ دامغان بدست آمده است.

۳- قطعه دیگری از یک یک گچبری، شامل نیم تنه یک مرد منحصر به دوره ساسانی است، (همانطور که گفته شد در شرع مقدس اسلام، به علت تحریم، نقوش های انسانی کمتر در نقوش به چشم میخورد).

۴- نمونه دیگری از یک قطعه گچبری که دارای نقش حیوان افسانه ای بالدار به شکل سیمرغ است.

۵- قطعات دیگری با نقش گیاهی برنگ سرخ و زرد و سبز با ارتفاع ۲۸ و پهنای ۲۰/۵ سانتیمتر» (انصاری، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶: ۳۶).

بنظر میرسد اهمیت اساطیری و تقدس گیاه و درخت در میان ایرانیان، ریشه در داستان آفرینش نخستین پدر و مادر بشر "مشی و مشیانه" داشته باشد که در ابتدا به شکل گیاهی پیوسته به هم رویدند. نخستین زوج انسانی از تخم کیومرث

6th International Conference on Language, Literature, History and Civilization

COMSTECH Inter-Islamic Network on Virtual Universities

Holding time: *September, 2021*

Georgia - Tbilisi

Kosar University
CINU

پدید آمد. ابتدا این زوج به شکل گیاه بودند؛ بدین معنی که نر و ماده آن قابل تشخیص نبود. آنها با هم درختی به وجود آوردند که میوه آن حاصل ده نژاد بشری بود و زمانی که شکل انسانی به خود گرفتند، خداوند حکیم مسئولیت آنها را به ایشان واگذار نمودند: «شما از تخم انسان هستید، شما والدین جهان هستید، من در حق شما کاملترین توانایی ها را وقف کرده ام، به چیزهای خوب فکر کنید، کلام خوب بر زبان آورید، اعمال خوب انجام دهید و به شیطان کرنش نکنید» (هینلز، ۱۳۸۸: ۵۷). (تصویر ۵)

تصویر ۵- قطعات گچبری با نقوش گیاهی، تیسفون، منبع: (www.sasanids.com)

بررسی و شناسایی نقوش گیاهی اساطیری و مقدس در آثار هنری دوره ساسانی در کاخ تیسفون: گچبری گل نیلوفر آبی (لوتوس):

گل نیلوفر بصورت نمادهای مختلف در زندگی جامعه ی ایران باستان بکار می رفته است. «لوتوس عنصر اصلی ترین معماری و هنر در دوران های مختلف بوده و در باورهای دینی، مذهبی و اسطوره ای ریشه دارد. پس از بازگشت زمان و تغییر عقاید نه تنها حضورش کمرنگ تر نشده؛ بلکه مستحکم تر شده است» (حسنوند، شمیم، ۱۳۹۳: ۲۸). نقش گیاهی نیلوفر آبی که سمبل و تجلی نمودی از علائم مقدس مذهبی است به صورت های گوناگون و در اندازه های مختلف در قطعاتی از گچبری های به دست آمده در چال ترخان و کاخ تیسفون مشاهده شده است. «لوتوس گلی بسیار چشم نواز و نادر است و در محیط آبی رشد می کند، به ورتی که ریشه آن در گل و لای عمق آب و گل آن از طریق ساقه رونده آن به طرف نور آفتاب رشد می کند تا برگ های پهن آن همراه شکوفه روی سطح آب زندگی کنند» (حیدری افشار، حکمی، ۱۳۸۱: ۱۲۸۸). لوتوس در ایران نماد نور است و به دلیل اینکه این گل با آب در ارتباط است، نماد آناهیتا می باشد. «همانطور که افلاطون انسان را گیاهی به آسمانی می دانست که ریشه به سوی آسمان دارد و شاخه به جانب زمین دارد. زمین و موجودات زمینی، صورت معکوس و واژگون اصل خویش در آسمانند. پس از آنچه در زمین واژگون تصویر می شود، بصورت اصلی خود تصویر شده است و تصویر کردن واژگون لوتوس اشاره به اصالت آسمانی اش دارد» (بلخاری قهی، ۱۳۸۸: ۱۱۷). لوتوس با آیین مهری نیز پیوستگی نزدیک پیدا می کند که در صحنه زایش مهر او از درون غنچه لوتوس متولد شده است. «این گل غالباً در تزئینات دوره ساسانی به چشم می خورد» (سده سوم - هفتم میلادی) (هال، ۱۳۸۰: ۳۱۰).

« در روایات کهن ایران گل نیلوفر «لوتوس» را جای نگه داری تخمه یا فر زرتشت که در آب نگه داری می شد، می دانستند. درباره تصاویر مربوط به گل نیلوفر در زمان ساسانیان باید به نقش منصب یافتن اردشیر اول از اهورا مزدا روی

6th International Conference on Language, Literature, History and Civilization

COMSTech Inter-Islamic Network on Virtual Universities

Holding time: *September, 2021*

Georgia - Tbilisi

Kosar University
CINU

کنگره های ساسانی یاد کرد. در تصویر زیر پای میترا سمبل گل نیلوفری جای گرفت که نشان آفرینش و زندگی است و نقش مذهب در قدرت شاهی را نشان می دهد. در بین نقوش گچبری چال ترخان نقش آناهیتا بر روی چند خشت مربع با آرایش مو و گردن بندی بر گردن با آرایش گل لوتوس را شاهد می باشیم» (کیانی، ۱۳۷۶: ۱۰۳). (تصویر ۶)

تصویر ۶- راست - قسمتی از گچبری با نقش گل لوتوس، کاخ تیسفون، دوره ساسانی، موزه متروپولیتن، منبع: (حیدرنتاج، مقصودی، ۱۳۹۸: ۴۱)

چپ - گچبری نقش لوتوس، کاخ تیسفون، دوره ساسانی، منبع: (Schmidt, 1934, pl. 1, c)

گچبری نقش نخل (پالمت):

درخت نخل در ایران باستان درخت مقدسی به شمار می رفته است. نخل به سبب باروری و ثمردهی نماد مالکیت و رمز سرمایه داری است. از آنجایی که در کهن سالی نیز ثمره خوبی می دهد، مظهر طول عمر و کهن سالی توام با سلامتی است. «فرم این گیاه در موتیف های مذهبی جنبه تقدس داشته و به عنوان شگون و برکت مورد استفاده قرار می گرفته است» (ایتنگهاوزن و یارشاطر، ۱۳۷۹: ۲۳۹). این نقش در آثار گچبری کاخ تیسفون و کیش و همچنین کاخ تپه حصار دامغان مشاهده می شود. (تصویر ۷)

ب

الف

تصویر ۷- الف - گچبری نقش گیاهی پالمت، کاخ تیسفون، منبع: (اعظمی و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۸)

ب - قسمتی از گچبری با نقش نخل، کاخ تیسفون، منبع: (www.metmuseum.org)

6th International Conference on Language, Literature History and Civilization

COMSTech Inter-Islamic Network on Virtual Universities

Kosar University
CINLU

Holding time: September, 2021

Georgia - Tbilisi

گچبری تاک و پیچک و انار:

انگور در آیین میتراییسم ایران باستان مقدس بوده و نماد برکت است. «تاک، درخت انگور و یا پیچک، عمدتاً به قوه حیات و الوهیت ارتباط داده شده است» (وارنر، ۱۳۸۶: ۵۸۹). نقش انگور در دوره ساسانی نیز در گچبری های کاخ چال ترخان و قسمتی از گچبری های کاخ کیش و کاخ تیسفون مورد استفاده قرار گرفته است. بر روی گچبری چال ترخان و بر روی شاخه ای از درخت تاک، پرنده ای شبیه عقاب یا کبک دیده می شود و اطراف آن نقش گل و بوته و انار نیز در هر دو آثار موجود به چشم می خورد. (تصویر ۸)

تصویر ۸- گچبری با نقش انگور، کاخ تیسفون، منبع: (منتشری، ۱۳۹۶: ۵۹)

« انار از مقدس ترین درختان است و تقدس خود را تا امروز در میان ایرانیان نگاه داشته است. پردانگی انار، نماینده ی برکت و باروری است و نمادی از باروری آنها می باشد. انار یک نماد تزئینی در هنر شرق است. اما میوه ی انار، در داخل برگ پالم (برگ نخل) مختص دوره ی ساسانی است و در اواخر دوره ی پالم های شکافته شده، به صورت یک جفت بال در می آیند که نماد باروری و حاصلخیزی است و جنبه ی روحانی دارد» (پنجه باشی، ۱۳۹۵: ۳۰). (تصویر ۹)

ب

الف

تصویر ۹- الف- نقش انار داخل برگ های نخل، کاخ تیسفون، منبع: (Dimand, 1937: 315)

ب- ترکیب نقش انار و روزت یکی در میان، در گچبری دیواری کاخ تیسفون، قرن ششم میلادی، منبع: (پنجه باشی، ۱۳۹۵: ۲۶)

6th International Conference on Language, Literature History and Civilization

COMSTech Inter-Islamic Network on Virtual Universities

Kosar University
Ministry of Science, Research and Technology
CINLU

Holding time: September, 2021

Georgia - Tbilisi

گچبری برگ کنگر (آکانتوس):

این گیاه دارای یک برگ بزرگ با لبه های شکسته است و از نظر فرم تقریباً به برگ های پالمت نزدیک است ولی برگ های آن پهن تر است. این نقش توسط یونانیان باستان برای تزئین مورد استفاده واقع می شد. نقش آکانتوس در گچبری هایی از کاخ بیشاپور و تیسفون استفاده شده است. «مرور آثار باستانی ایران و حتی اقوام آسیایی نشان می دهد که گیاه آکانتوس هیچ جایگاهی در فرهنگ و اسطوره مشرق زمین ندارد و به احتمال زیاد دارای خاستگاه در اندیشه اسطوره ای یونان باستان است، زیرا آشنا ترین کاربرد تزئینی این برگ در سرستون های رومی و یونانی مشاهده می شود، احتمالاً اعتقاد به زندگی پس از مرگ دلیلی برای تزئینات آکانتوسی است» (آدام، ۱۳۷۵: ۹۰). (تصویر ۱۰)

تصویر ۱۰- سمت راست- گچبری نقش آکانتوس، کاخ تیسفون، دوره ساسانی، موزه متروپولیتن، منبع: (مبینی،

شافعی، ۱۳۹۴: ۵۴)

سمت چپ- برگ های کنگر در تزئین حاشیه، کاخ تیسفون، دوره ساسانی، موزه متروپولیتن، منبع: (

keroger, 1982: 123- 124)

گچبری درخت بلوط:

این درخت نماد قدرت و پیروزی برای امپراتورانی است که در فتح سرزمین ها پیروز می شدند. بلوط درختی تنومند و دیرزی است. این نقش بعنوان عنصر تزئین در گچبری های دوره ساسانی به کار رفته است. نمونه ای از این نقش در آثار گچبری کاخ کیش و تیسفون بدست آمده است. در این نقش علاوه بر کاربرد نمادین گیاه و میوه بلوط که نشانه امنیت و باروری و دوام است، ویژگی بارز دیگر هنر ساسانی یعنی قرینگی مشاهده می شود. «در مراسم عروسی روم باستان شاخه های بلوط حمل می کردند تا تضمین بخش پیوندی بارور باشند» (وارنر، ۱۳۸۶: ۵۷۹-۵۸۰). (تصویر ۱۱)

6th International Conference on Language, Literature History and Civilization

COMSTech Inter-Islamic Network on Virtual Universities

Holding time: September, 2021
Georgia - Tbilisi

Kosar University
CINLU

تصویر ۱۱- برگ های درهم فرو رفته که در انتهایشان دارای برگ و میوه بلوط هستند، کاخ تیسفون، منبع:
(Reuther, Oscar, 1929:33)

بحث و بررسی

با توجه به بررسی های انجام گرفته شده، چنین بنظر میرسد که گچ یکی از مصالح اصلی و گچبری نیز یکی از هنر های معماری ایرانی می باشد. نقوش گچبری شده شامل: نقش گل نیلوفر، انار داخل برگ های نخل می باشد که در گچبری های کاخ تیسفون وجود دارد. از طرف دیگر حرکت برگ های در هم فرو رفته در کاخ تیسفون که دارای میوه بلوط هستند و همچنین در کنار نقش های دیگر، برگ های آکانتوس و برگ های کنگر که در تزئین حاشیه های کاخ تیسفون بکار رفته، و نقش طبیعی خوشه انگور در این کاخ همه و همه نشانه های وجود معماری و هنر ایرانی در دوره ساسانی است.

با توجه به موارد گفته شده، این نقش ها معمولا برای مکان هایی که برای کاربرد مذهبی یا درباری (کاخ ها) بوده اند، بکار می رفتند. و معنای اسطوره ای و خاص داشته و فقط بخاطر زیبایی و تزیین به کار نمی رفتند. هنر در دوره ساسانی با اعتقاد و باور های مردم سر و کار داشت. حتی میتوان گفت که فرهنگ و باور های آنها نزدیک به اعتقادات و باور های مذهبی آنها داشت. گیاهان اسطوره ای در ایران باستان منبع غذایی مهمی بودند و حتی بعنوان دارو هم مصرف می شدند و به این دلیل در مکان های مذهبی و درباری (کاخ ها) از این گیاهان استفاده می کردند. از آنجا بود که نقش های نمادین و گیاهان در فرهنگ و هنر های ساسانی پر رنگ تر از همه دوره ها بود.

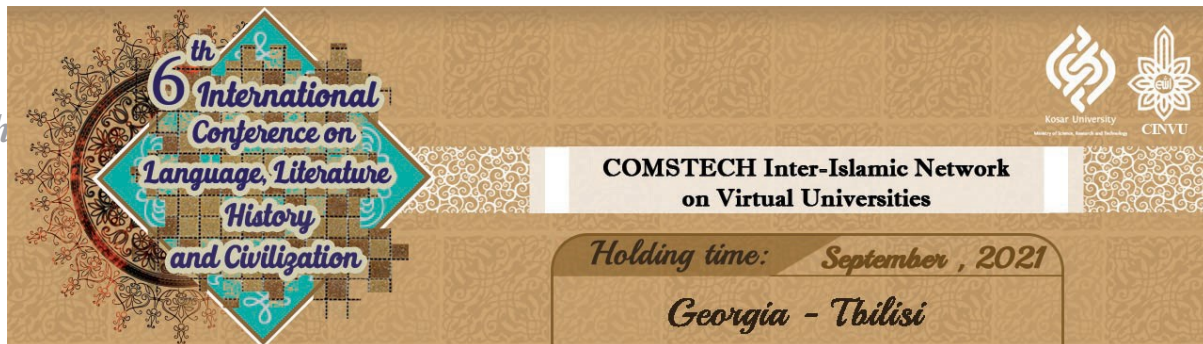
با بررسی های انجام گرفته شده، نماد نقوش گیاهی دوره ساسانی در کاخ تیسفون عبارتند از:
گل نیلوفر (لوتوس) نماد: کمال، شکفتن معنوی، خورشید و در نتیجه حیات، باروری و زایش، مظهر میترا، آناهیتا و اهورامزدا

نخل (پالم) نماد: باروری و ثمردهی، شگون و برکت، نماد پادشاهی، نماد مالکیت و رمز.

تاک (انگور) نماد: امید باروری و فراوانی، نماد برکت.

انار نماد: برکت و باروری، حاصلخیزی و نماد باروری آناهیتا.

برگ کنگر (آکانتوس) نماد: بعنوان عنصر تزئینی و منشا یونانی داشته استفاده شده است.

بلوط نماد: بعنوان قدرت و پیروزی و عنصر تزئینی در کنار گیاهان دیگر استفاده شده است؛ میوه بلوط نماد امنیت و دوام است.

ویژگی هایی که در نقش های گچبری دوره ساسانی در کاخ تیسفون مشاهده می شود، عبارتند از: ۱- تکرار نقش ۲- تقارن ۳- وجود قطعه های مربع شکل که داخل آنها دایره ای به شکل رشته مروارید نقش شده است که در سطح این قطعه ها وجود دارد. مانند استوک ساسانی که خط پهلوی در بالای دو بال دیده میشود که توسط دانه های مروارید در بر گرفته شده که در آخر، آرم دانشگاه تهران از روی این استوک ساخته شده است. (تصویر ۲).

همانطور که در کاخ تیسفون و دیگر بناهای ایران باستان وجود دارد، نقش های گیاهی در فرم های دایره، مثلث و مربع بکار می رفتند و این فرم ها دارای معانی و مفاهیم مقدس بوده است که در دوره های ساسانی میتوان این نقش ها دید. این معانی و مفاهیم به شکل نمادین است و این نشان دهنده این است که نقش گیاهی بکار رفته، علاوه بر جنبه ی زیبایی و تزئینی، حتی به دنبال ارائه معانی و مفاهیم به شکل نمادین و تاثیر گذار نیز بوده است.

با توجه به بررسی های انجام گرفته شده و طبق نظریه وحید حیدرنتاج و میترا مقصودی که در پایان نامه خود نیز ذکر کرده اند، نشان می دهد که نقش های گیاهی و هندسی در قبل و بعد از اسلام که بعضی از این نقش های گیاهی عبارتند از گل نیلوفر، تاک و پیچک و انگور، انار و کنگر (آکانتوس) و نخل (پالمت) می باشند با معانی و مفاهیم مقدسی که دارند در دوره های هخامنشیان و ساسانیان بیشتر بکار رفته است، این نقش ها به دلیل داشتن مفاهیم مقدس و شباهت های هنری به دوره اسلامی نیز حتی انتقال پیدا کرده است. علاوه بر این، هندسه های بکار رفته (دایره، مثلث و مربع) در نقش های گیاهی نیز دارای معانی و مفهوم مشترک بوده است. به گونه ای که هندسه دایره به مفهوم تکامل و کمال می باشد که در معماری ایران ابتدا در قبل و بعد از اسلام و سپس در آخر در خود دوره اسلامی بکار گرفته شد. نقش های گیاهی به شکل مثلث مفهوم باروری و فراوانی نیز دارد. همچنین انجام طرح ها داخل چهارچوب های ساده هندسی به شکل مربع، مثلث و دایره و تنوع مفاهیم و معانی و نقش های گیاهی در کل سطح دیوار در هنر گچبری ساسانی در کاخ تیسفون قابل بررسی و مطالعه می باشد.

همچنین علاقه ساسانیان به طبیعت و اجزای طبیعی در بیشتر کارها از مهمترین شاخه های هنری این دوره بشمار می آید. نشانه های طبیعی، گیاهی و حیوانی در شناسایی کارهای هنری ساسانی کمک زیادی کرده است. بیشترین موضوع های گچبری در دوران ساسانی از طبیعت و اجزای طبیعی گرفته شده است. این علاقه آنها به طبیعت و اجزای طبیعی در این دوره و ایران باستان که در تزئینات بناها هم وجود دارد، میتوان دید.

تنوع مفاهیم و نقش های گیاهی و اسطوره ای در هنر گچبری در دوره ساسانی و دیگر دوره ها قابل بررسی و مطالعه می باشد. با توجه به مقایسه نقش ها و بررسی های انجام شده، وجود مفاهیم و معانی مشترکی مانند شگون و برکت، امید و باروری و فراوانی و نیروی مقدس حیات از نقش های گیاهی استفاده شده است که در بناهای مختلف قابل مطالعه و

6th International
Conference on
Language, Literature
History
and Civilization

COMSTECH Inter-Islamic Network
on Virtual Universities

Holding time: *September, 2021*
Georgia - Tbilisi

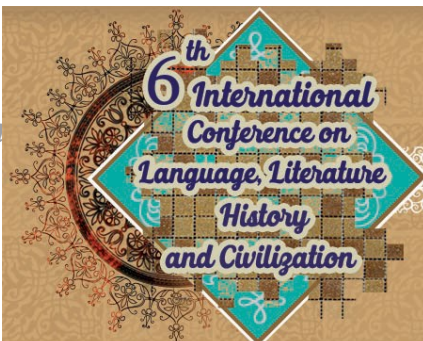

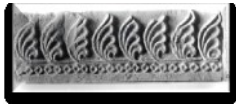

Kosar University
CINU

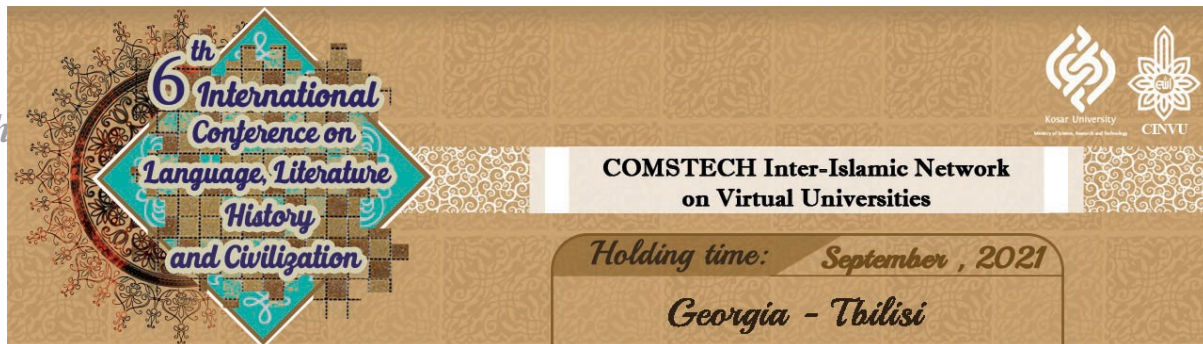
ارزشمند می باشد و به دلیل معانی و مفاهیم جداگانه ای که دارند، مهمترین دلیل برای علاقه مندی مردم و تاریخ نگاران و حتی معماران در بکارگیری این نقش ها و دلیل انتقال این معانی از یک دوره به دوره دیگری هستند.

جدول ۱- نقوش گیاهان در آثار هنری دوره ساسانی با تمرکز بر کاخ تیسفون (منبع: نگارنده)

گیاه	نمونه تصویری	نکنیک	مصالح	نماد	کاربرد	گرایش
گل نیلوفر (لوتوس)		کنده کاری	گچ	کمال، شکفتن معنوی، خورشید و در نتیجه حیات، باروری و زایش، مظهر میترا، آناهیتا و اهورامزدا	نقش برجسته های طاق بستان، گچبری های کاخ تیسفون و چال ترخان	
نخل (پالمت)		کنده کاری	گچ	باروری و ثمردهی، شگون و برکت، نماد پادشاهی، نماد مالکیت و رمز	گچبری های کاخ تیسفون و کیش	
تاک (انگور)		کنده کاری	گچ	امید باروری و فراوانی، نماد برکت	گچبری های کاخ تیسفون، چال ترخان و کیش	پیامت گرا (ناتو، آلسم)
انار		کنده کاری	گچ	برکت و باروری، حاصلخیزی و	گچبری های کاخ تیسفون	

		نماد باروری آناهیتا				
	گچبری های کاخ بیشاپور و تیسفون	بعنوان عنصر تزئینی و منشا یونانی داشته استفاده شده است.	گچ	کنده کاری		برگ کنگر (آکانتوس)
	گچبری های کاخ تیسفون و کیش	بعنوان قدرت و پیروزی و عنصر تزئینی در کنار گیاهان دیگر استفاده شده است. میوه بلوط نماد امنیت و دوام است.	گچ	کنده کاری		بلوط

نتیجه گیری

در دوره ساسانی یکی از پدیده های هنری معماری ایران هنر گچبری بوده است. در این دوره گچکاری و گچبری، مقام مهمی در هنر تزئین داشته است. نقوش گیاهی که در تزئینات گچبری کاخ تیسفون متعلق به این دوره می باشد شامل، نقش پالم، آکانتوس، کنگر و شاخ و برگ ها، انار و... است. تنوع نقوش گچبری در دوره ساسانی نشان دهنده ذوق هنرمندانی است که در تلاش هر چه زیباتر نشان دادن موتیف های گچبری بوده اند.

سوال قابل طرح در این پژوهش این است که گیاهان اساطیری چه نقش و جایگاهی داشتند و به چه منظور استفاده شده اند؟ بنظر می رسد که گیاهان اسطوره ای در ایران باستان منبع غذایی مهمی بوده اند و حتی بعنوان دارو هم مصرف می شده اند. و همچنین نقوش گیاهی در هنر ساسانی تنها جنبه تزئین نداشته بلکه به دلایل اعتقادی نقش مایه ها را که هم بر روی اشیاء و هم بر روی دیوار کاخ ها نقش می شده است را میتوان مشاهده نمود.

سوال دوم اینکه ویژگی های اعتقادی و تقدس گیاهان در چه جایگاهی بوده است؟ بنظر میرسد اهمیت اساطیری و تقدس گیاه و درخت در میان ایرانیان، ریشه در داستان آفرینش نخستین پدر و مادر بشر "مشی و مشیانه" داشته باشد که در ابتدا به شکل گیاهی پیوسته به هم رویدند. نخستین زوج انسانی از تخم کیومرث پدید آمد. ابتدا این زوج به شکل گیاه بودند؛ بدین معنی که نر و ماده آن قابل تشخیص نبود. آنها با هم درختی به وجود آوردند که میوه آن حاصل ده نژاد بشری بوده است.

سوال سوم این است که معانی و مفاهیم نقوش نمادین و اسطوره ای در دوره ساسانی چه می باشد؟ برخی از نقوش متداول دوره ساسانی شامل، گل نیلوفر آبی (لوتوس)، بلوط، کنگر (آکانتوس)، انار، انگور و پالم (نخل) است. در این پژوهش که نمونه گچبری ساسانی از کاخ تیسفون بدست آمده است، بیان دارد که این نمونه از گچبری ها دارای نمادهای گیاهی، اساطیری، تخیلی و مذهبی بوده است. معانی و مفاهیم این نقوش نمادین و اسطوره ای دوره ساسانی عبارتند از:

گل نیلوفر (لوتوس) نماد: کمال، شکفتن معنوی، خورشید و در نتیجه حیات، باروری و زایش، مظهر میترا، آناهیتا و اهورامزدا

نخل (پالم) نماد: باروری و ثمردهی، شگون و برکت، نماد پادشاهی، نماد مالکیت و رمز.

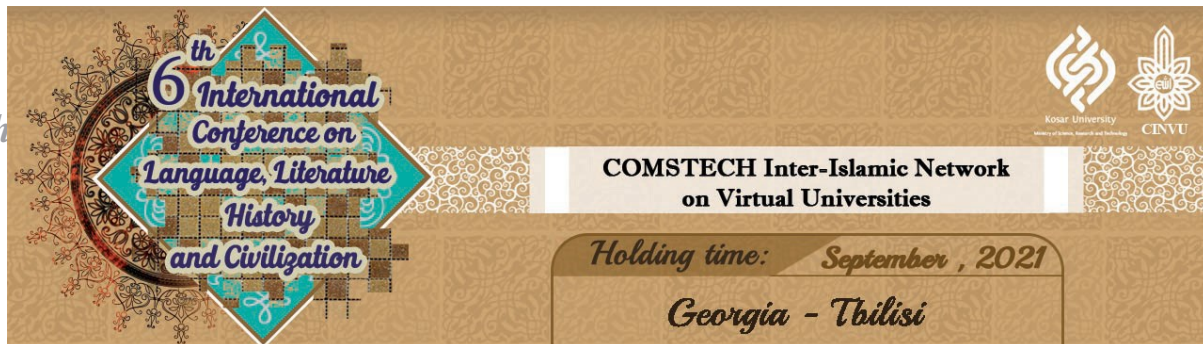
تاک (انگور) نماد: امید باروری و فراوانی، نماد برکت.

انار نماد: برکت و باروری، حاصلخیزی و نماد باروری آناهیتا.

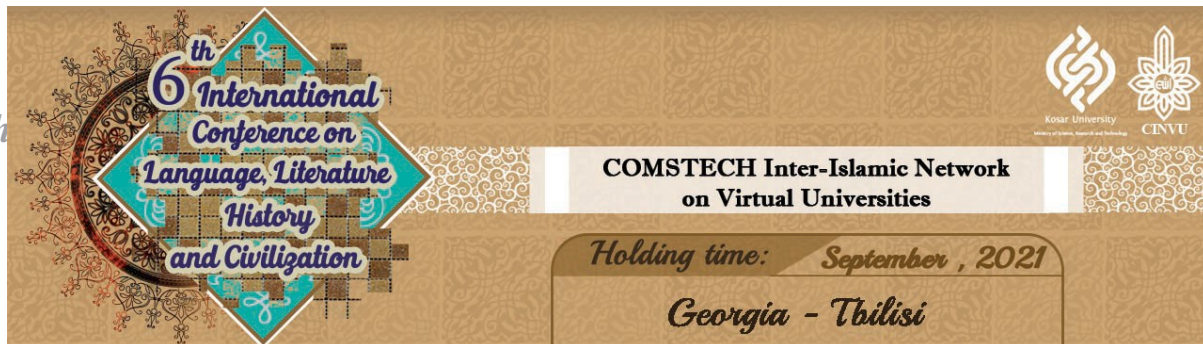
برگ کنگر (آکانتوس) نماد: بعنوان عنصر تزئینی و منشا یونانی داشته استفاده شده است.

بلوط نماد: بعنوان قدرت و پیروزی و عنصر تزئینی در کنار گیاهان دیگر استفاده شده است؛ میوه بلوط نماد امنیت و دوام است.

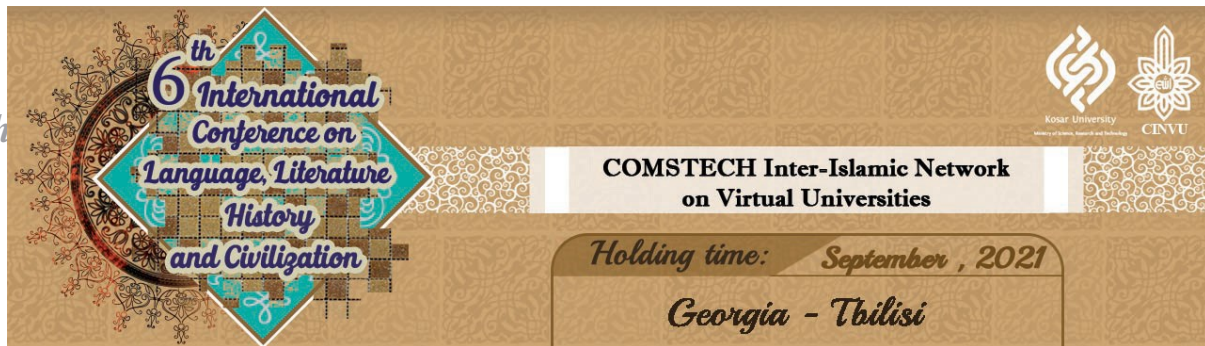

دوره ساسانی بعنوان دوره تکامل و رشد هنر گچبری محسوب می شود. طرح های گیاهی دارای صورت های گوناگون و تا حدی تخیلی بوده و هنرمندان با تلفیق آنها با یکدیگر به نقوش تازه و جدیدی دست یافته اند. بطور کلی نتایج بدست آمده از این پژوهش این است که هنر گچبری ساسانی از تنوع بسیاری در مفاهیم و مضامین برخوردار است و از مهمترین ویژگی های این هنر هماهنگی و یکپارچگی آن می باشد. هماهنگی که در تقارن و تکرار نقوش ایجاد شده است. هنرمندان گچبری دوره ساسانی، در فن و هنر گچبری بسیار پیشرفت نموده و تجربیات هنری خود را به هنرمندان دوره بعد بخصوص دوره اسلامی منتقل نموده اند.

منابع فارسی

- احمدی، حسن، شکفته، عاطفه، (۱۳۹۱)، تزیینات گچبری در معماری قرون اولیه اسلامی ایران (قرن اول تا پنجم ه.ق)، فصلنامه ادبیات و هنر دینی، شماره ۴، صص ۱۲۵-۱۵۰.
- اسماعیل پور، ابوالقاسم، (۱۳۸۷)، اسطوره بیان نمادین، سروش، تهران.
- اعظمی، زهرا، شیخ الحکامی، محمدعلی، شیخ الحکامی، طاهر، (۱۳۹۲)، مطالعه تطبیقی نقوش گچبری های کاخ تیسفون با اولین مساجد ایران، نشریه هنرهای زیبا- هنرهای تجسمی، دوره ۱۸، شماره ۴، صص ۱۸.
- انصاری، جمال، (۱۳۶۵-۱۳۶۶)، گچبری دوران ساسانی و تاثیر آن در هنرهای اسلامی، فصلنامه هنر، شماره ۱۳، صص ۳۱۸-۳۷۳.
- ایتنگهاوزن، ریچارد، یارشاطر، احسان، (۱۳۷۹)، اوج های درخشان هنر ایران، ترجمه هرمز عبدالمهی و رویین پاکباز، تهران، آگاه.
- آدام، رابرت، (۱۳۷۵)، معماری کلاسیک، ترجمه حسین سلطان زاده، تهران، دفتر پژوهش های فرهنگی.
- آذرتاش، آذرنوش، (۱۳۷۳)، هنرهای ایرانی و آثار برجسته آن، مرکز مطالعات و هماهنگی فرهنگی، تهران.
- بلخاری قهی، حسن، (۱۳۸۸)، اسرار مکنون یک گل، ج ۲، تهران، فرهنگستان هنر.
- پرادا، ایدیت، (۱۳۸۳)، هنر ایران باستان، ترجمه یوسف مجیدزاده، انتشارات دانشگاه تهران.
- پنجه باشی، الهه، دولاب، فاطمه، (۱۳۹۵)، مطالعه نقش برجسته های گیاهی سیراف در دوره ساسانی، دوره جدید، شماره ۲، صص ۲۶-۳۱.
- پوپ، آرتور ایهام، (۱۳۶۵)، معماری پیروزی شکل و رنگ، ترجمه کرامت الله افسر، تهران، انتشارات فرهنگسرا.
- حسونند، محمد کاظم، شمیم، سعیده، (۱۳۹۳)، بررسی نقشمایه گل لوتوس در هنر مصر، ایران و هند، جلوه هنر، شماره ۱۱، صص ۲۴-۲۸.
- حیدرنتاج، وحید، مقصودی، میترا، (۱۳۹۰)، مقایسه تطبیقی مضامین مشترک گیاهان مقدس در نقش مایه های گیاهی معماری پیش از اسلام ایران و آرایه های معماری دوران اسلامی (با تاکید بر دوره امویان و عباسیان)، مجله علمی- پژوهشی دانشکده هنر، معماری و شهرسازی نظر، صص ۴۱.
- حیدری، افشار، غلامحسین، حکمی، نسرين و نسترن، (۱۳۸۱)، فرهنگ معاصر فارسی، تهران، فرهنگ معاصر.
- خالدین، ستار، (۱۳۸۷)، تاثیر هنر ساسانی بر سفال دوره اسلامی، باستان پژوهی، شماره ۱۶، صص ۱۹-۳۰.
- سالاری، بنفشه، (۱۳۹۵)، تزیینات معماری، هنر گچبری و نقاشی دوره ساسانی (۲۲۴-۶۵۱ م)، پایان نامه کارشناسی ارشد، گروه باستان شناسی گرایش دوران تاریخی، استاد راهنما: دکتر نادر میر سعیدی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران مرکزی.
- سجادی، علی، (۱۳۷۴)، هنر گچبری در معماری اسلامی ایران، مجله اثر، شماره ۲۵.

- صداقت، نفیسه، (۱۳۹۶)، بررسی تحلیل نقوش گیاهان مقدس و اساطیری دوره ساسانی (در نقش برجسته و گچبری و مهر)، استادیار واحد، آمل، دانشگاه آزاد اسلامی.
- فخر زارع، ندا، (۱۳۹۳)، بررسی نقشمایه های گچبری های دوره ساسانی در ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، باستان شناسی گرایش دوران تاریخی، استاد راهنما: دکتر طاهره عزیزی پور، استاد مشاور: دکتر محسن جاوری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت.
- فروزنده مهر، زینب، (۱۳۹۱)، مطالعه فنی و هنری آثار گچبری بدست آمده از محوطه باستانی قلعه گوری سیمره لرستان و مقایسه آن با آثار گچبری دیگر محوطه های این دوره، پایان نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: دکتر سید مهدی موسوی کوهپر، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- کیانی، محمد یوسف، (۱۳۷۴)، تزیینات اسلامی وابسته به معماری ایران در دوره اسلامی، سازمان میراث فرهنگی، تهران، انتشارات سمت.
- گیرشمن، رومن، (۱۳۷۸)، پیشاپور، جلد دوم، ترجمه اصغر کریمی، سازمان میراث فرهنگی کشور، تهران.
- گیرشمن، رومن، (۱۳۹۰)، هنر ایران در دوره پارتی و ساسانی، ترجمه بهرام فره وشی، تهران، علمی و فرهنگی.
- مبینی، مهتاب، شافعی، آزاده، (۱۳۹۴)، نقش گیاهان اساطیری و مقدس در هنر ساسانی (با تاکید بر نقوش برجسته، فلزکاری و گچبری)، جلوه هنر، شماره ۱۴، صص ۵۴.
- مظاهری، علی اکبر، (۱۳۴۵)، خانواده ایرانی در دوران پیش از اسلام، ترجمه عبدالله توکل، قطره، تهران.
- منتشری، مهران، (۱۳۹۶)، بررسی تاثیر هنر گچبری دوران ساسانی بر تزئینات گچبری معماری قرون ۱ تا ۵ هجری، فصلنامه علمی تخصصی معماری سبز، سال سوم، شماره ۸، صص ۵۹.
- وارنر، رکس، (۱۳۸۶)، دانشنامه ی اساطیر جهان، ترجمه دکتر ابوالقاسم اسماعیل پور، تهران، اسطوره.
- هینلز، جان راسل، (۱۳۸۸)، اسطوره های ایرانی، ترجمه دکتر مهناز شایسته فر، تهران، موسسه مطالعات هنر اسلامی.
- غلامی، حسین، کارشناس مرمت و احیای بناهای تاریخی. موجود از: www.sasanids.com. بازیابی شده در ۱۳ آذر ۱۳۹۸.
- کاوه آهنگر. موجود از: www.tamadonema.com. بازیابی شده در ۱۵ آذر ۱۳۹۸.
- افشاری، رویا، (۱۳۹۵). موجود از: www.karnaval.ir. بازیابی شده در ۱۳ آذر ۱۳۹۸.
- Dimand, Mourices, (1937), "studies in Islamic ornament I." *Ars Islamica* 4, p.315, fig.33. Accessed December 6, 2019.
- Keroger, Jens, (1982), *sasanidischer stuckdekor*, Bagholader Forschungen Band 5. Maniz: Philip von zaber, pp, 123- 124, no, 185, fig, 66. Accessed December 6, 2019.
- Reuther, Oscar. 1929. *Die Ausgrabungen der Deutschen Ktesiphon-Expedition (1928/1929)*. Berlin: Staatliche Museen, p. 33, fig. 18. Accessed December 8, 2019.
- Einspruch, Franklin, (2003- 2019). Available from: www.metmuseum.org. Accessed December 6, 2019.
- Founded by the Heilbrunn Foundation, New Tamarind Foudation, and zodiac Found. (2000- 2019). Available from: [www. Department of Ancient Near Eastern Art](http://www.Department of Ancient Near Eastern Art). Accessed December 6, 2019.